

ZAPOMENUTÁ SBÍRKA RUDOLFA HADWICHA

Marta Ulrychová

V naší folkloristice panuje všeobecně přijatý názor zdůrazňující absenci edic pohřebních písní a jejich malé zastoupení v klasických písňových sbírkách.¹ Větší počet zápisů nevykazují ani rukopisné sbírky pražského a brněnského pracoviště Etnologického ústavu Akademie věd České republiky (dále jen EÚ AV ČR). Malý počet těchto písní eviduje i tzv. *Pražská sbírka*² kompletující sběry obou německých výborů působících jednak v rámci podniku Lidová píseň v Rakousku (1904–1918), jednak Státního ústavu pro lidovou píseň (dále jen SÚLP) v letech 1922–1939. Podrobné studium fondů obou institucí však postupně vykazuje nejedno překvapení. Patří k nim i edice pohřebních písní a promluv Rudolfa Hadwicha z roku 1926.

Na Hadwichovu připravovanou sbírku kompletující ve 20. letech 20. století v jeho rodišti Petrově nad Desnou / Petersdorf (okr. Šumperk) a jeho širším okolí pohřební písně a smuteční promluvy

1. Jako jeden z mála se touto problematikou zabýval Lubomír Tyllner v publikaci *Pisně, letanie a modlitby, které při pohřbích zpívati se mohou* (2017), v níž editoval rukopisný zpěvník učitele Tomáše Kukly z Borkovic (1840) a zápisy ceremoniáře Václava Peterky z téže obce (20. léta 20. století). Stejným materiálem se L. Tyllner zabýval ve své studii *Zpěvy pohřebního obřadu jihočeských Blat ve druhé polovině 20. století* na kolokviu v Náměšti nad Oslavou v roce 2009.
2. Tzv. *Pražská sbírka německých lidových písní / Die Prager deutscher Volksliedsammlung 1894–1945* byla restaurována v letech 1992–1993 za spolupráce vědců pasovské univerzity, Německého archivu lidové písně ve Freiburgu, Sudetoněmeckého hudebního institutu v Regensburgu, z české strany pak za účasti Lubomíra Tyllnera, Stanislava Šislera, Dagmar Culkové a Elišky Čánové, a sice péčí nadace firmy Volkswagen a restaurátorské dílny tehdejšího Státního úředního archivu v Praze. Její základ tvoří písňový archiv německého výboru SÚLP, který za druhé světové války přešel do majetku Německé akademie věd. Protože po válce bylo její vlastnictví zkonfiskováno, byl deponován na půdu jedné z budov Československé akademie věd. Badatelům byl nepřístupný. Od roku 2001 je nově zrestaurovaná rukopisná sbírka uložena na pražském pracovišti EÚ AV ČR (Suchomelová: 61–62).

(*Totenlieder* a *Grabreden*) upozornil předsedu Německého výboru³ SÚLP Adolfa Hauffena jeho agilní tajemník Gustav Jungbauer. Vznik sbírky je datován rokem 1925.⁴ Podle autora to byla pouhá náhoda, že během své „*vlastivědné sběratelské práce*“ prováděné jak v Petrově nad Desnou/Petersdorf, tak i po celém Podesní/Tesstal,⁵ kromě jiných folklorních žánrů objevil také ty, které po dobu téměř jednoho a půl století provázely tamější pohřby. Ačkoliv Hauffen tyto útvary sebrané Hadwicheem od počátku nepovažoval za projevy čisté folklorní povahy a zdráhal se je zařadit do jakékoliv z připravovaných edic lidových písní, byl si na druhé straně dobře vědom jejich výlučnosti a mimořádné hodnoty, tudíž je v roce 1926 vydal jako 16. díl jím vedené knižní řady *Príspevky k sudetoněmeckému národopisu v Čechách / Beiträge zur sudetendeutschen Volkskunde im Böhmen*.⁶ Jádro sbírky nazvané *Pohřební písně a pohřební řeči ze severní Moravy a ostatního sudetoněmeckého území / Totenlieder und Grabreden aus Nordmähren und dem übrigen sudetendeutschen Gebiete*⁷ tvoří jednak rukopisy severomoravských kantorů vzniklé v rozmezí let 1750–1890, jednak rukopisné zápisy z jiných oblastí (viz dále).

3. Německý výbor – oficiálně Pracovní výbor pro sběr a vydávání německé lidové písně v Československé republice / Arbeitsausschuss zur Sammlung und Herausgabe des deutschen Volksliedes in der Tschechoslowakischen Republik.
4. Usuzujeme tak jednak z autorovy předmluvy, jednak ze zápisu ze schůze Německého výboru z října 1925, na níž se o průběhu sběrů zmiňuje jeho předseda A. Hauffen. Viz Masarykův ústav AV ČR, fond Státní ústav pro lidovou píseň, Německý výbor, sign. 10, inv. č. 550, časové rozpětí 1924–1937.
5. Název oblasti podél toku řeky Desné/Tess, tedy Tesstal, začal být používán zejména v první polovině 20. století, když se vytvářely názvy pohostinských a kulturních zařízení. Takto bylo ve Velkých Losinách pojmenováno sanatorium (1913) a kino, šlechtitelský ovocnářský spolek v Rapotíně aj. Stejně se jmenovala i vlastivědná příloha šumperských novin *Nordmährische Grenzboten* (Jašš: 3). Všechny následující lokality, o nichž se v souvislosti s Podesním zmiňují, pokud není uvedeno jinak, spadají do okresu Šumperk.
6. V době svého založení roku 1896 nesla tato řada název *Príspevky k německému národopisu v Čechách / Beiträge zur deutschen Volkskunde im Böhmen*.
7. Vyšla v Liberci v Sudetoněmeckém vydavatelství / Sudetendeutsche Verlag Franze Krause.

Je všeobecně známo, že kantoři byli kromě svých školních povinností pověřeni vedením kostelního kůru.⁸ Dokud jim nebylo umožněno zakotvit na trvalém místě, vystřídali jako učitelští pomocníci řadu míst, což přispělo k jejich obeznamenosti s lidovou i pololidovou hudební produkcí. Bohužel o mnohých z nich se autorovi nepodařilo získat žádné podrobnější informace. Platí to především o jistém **Arnerovi**, ale také **Johannu Josefu Geyerovi**, který působil před rokem 1750 jako pomocník ve Velkých Losinách / Groß Ullersdorf a od roku 1775 jako kantor ve svém rodišti Rapotíně/Reitendorf, kde v roce 1803 zemřel ve věku devadesáti let (Hadwich 1926: 1).

Většina rukopisů staršího data nese jméno **Johanna Volkmanna**. Hadwich o něm uvádí, že pocházel z Holby/Halbseit u Hanušovic/Hannsdorf, v roce 1808 byl pomocníkem, později kantorem ve Vernířovicích/Wermsdorf, poté ve Velkých Losinách a od roku 1845 v Rapotíně, kde v roce 1862 zemřel ve věku osmdesáti let (tamtéž: 2).

Ve Vernířovicích přechodně působil i **Isidor Gleutherius Rotter**, rodák z Petrova nad Desnou. V roce 1818 složil na olomoucké diecézní hlavní škole zkoušky na učitelského pomocníka a o pět let později na učitele. Zprvu vyučoval ve Vernířovicích a Kopřivně (Kopřinově) /Geppersdorf, dvanáct let v Pekařově/Beckengrund u Pustých Žibřidovic / Wüstseibersdorf, poté ve Velké Moravě

8. Podle Eduarda Böhse, přispěvatele *Nordmährische Grenzboten* (1943), představoval příjem z učitelské služby v Rapotíně jedenáct měřic polí a luk náležejících ke škole, školné ve výši tři krejcarů týdně od každého žáka (učitel si je musel vybrat sám), „štolu“ (poplatek za kostelní obřady), „dary země“ (od každého sedláka obdržel snop žita a ovsy), velikonoční vajíčka (od sedláka po šesti, od zahradníka po čtyřech a od domkáře po třech kusech). Za zápis do nového školního roku dostal učitel od sedláka šest, od zahradníka čtyři a od domkáře tři krejcarů, dále od panstva z Loučného nad Desnou čtyři sáhy palivového dříví. Ze svého platu musel vyplatit dvěma školním pomocníkům, z nichž každý dostal kromě stravy 20–30 zl. Podle školní faze ze dne 24. 11. 1856 činil příjem řídícího učitele 357 zl. 29 krejcarů v rakouské konvenční minci, příjem školního pomocníka pak 120 zl. Kromě výuky měl řídící učitel působit jako „regenschori“, obstarávat „zvonění na mraky“, zvonění „AVE“ a asistovat farářům při křtech a zaopatřeních. Od funkce ministranta byl osvobozen v roce 1848 (Böhse 2006: 12–13).

/ Groß Mohrau (okr. Ústí nad Orlicí) a Pustých Žibřidovicích, odkud odešel na zámeckou školu ve Velkých Losinách. V roce 1844 byl konečně umístěn jako kantor v Maršíkově/Marschendorf (okr. Trutnov), kde působil až do roku 1870. Za zmínku stojí také **Johann Lindenthal**, který byl kolem roku 1850 učitelem v Loučné nad Desnou / Wiesenberg, a **Johann Alois Volkmann**, syn výše jmenovaného kantora (tamtéž).

Vedle jejich starých rukopisů zařadil Hadwich do své sbírky také mnohé mladší, vzniklé v letech 1850–1890. Zčásti se jednalo o opisy starších písní, dále pak notový materiál, na severní Moravě v tomto období hodně rozšířený, většinou shodný se jmény řídících učitelů O. Olberta v Loučné nad Desnou a H. Storcha ve Velkých Losinách tištěný výlučně v nakladatelství Verlag A. Pietsch v polských Glucholazích/Ziegenhals. Patřily sem především výtvoř **Liberata Gepperta** (1815 Javorník/Jauernig, okr. Jeseník – 1871 tamtéž), učitele v Krosnowicích/Rengersdorf **Ignáce Reitmanna** (1820 Vamberice/Albendorf, okr. Kladsko – 1875 Krosnowice/Rengersdorf, okr. Kladsko) a **Johanna Wilhelma Möldnera** (1837 Rýnovice/Reinowitz, okr. Jablonec n. Nisou – 1916 Jablonné v Podještědí / Deutsch-Gabel, okr. Liberec). Ten pocházel ze staré kantorské rodiny, základní hudební vzdělání tedy získal od otce. Od roku 1874 působil jako regenschori ve Vratislavicích n. Nisou / Maffersdorf (okr. Liberec), později v Jablonném v Podještědí, kde také zemřel. Vytvořil množství mužských sborů a církevních skladeb, především mše a pohřební písně (tamtéž).

Jak výše uvedeno, použil Hadwich ještě další prameny. Byly to v prvé řadě rukopisné zápisy pohřebních písní z jihlavského jazykového ostrova sebrané v letech 1905–1910 pro podnik *Lidová píseň v Rakousku* **Josefem Kuhnem**, kantorem v Jiríně/Irschings (okr. Havlíčkův Brod) a odeslané do Brna **Josefu Götzovi**⁹, předsedovi Výboru pro německou lidovou píseň na

9. Josef Götz (1855–1918), sběratel, sbormistr, vydavatel a popularizátor lidového zpěvu. V letech 1893–1918 působil jako učitel hudby na německém učitelském ústavu. Pět let

Moravě a ve Slezsku,¹⁰ dále pohřební písně ze Šumavy, pořízené příslušníkem starého kantorského rodu ze Slavkova / Lagau (okr. Český Krumlov) **Leonhardem Thürem**, který v místě svého rodiště působil v letech 1864–1888 a kde také ve věku osmdesáti osmi let v roce 1924 zemřel.¹¹ Poslední skupinu tvoří zápisy z Andělské Hory / Engelhaus (okr. Karlovy Vary) a Krásného Údolí / Schönthal (okr. Karlovy Vary), pořízené zřejmě samotným Hadwichem a několik zápisů ze severočeské České Kamenice / Böhmisch Kamnitz (okr. Děčín).

Hadwich shromáždil 168 invariantů¹² obsahujících buď pouze samotné texty, anebo obě písňové složky – textovou a nápěvovou. Texty označil incipitem, neuvedl je však ani v abecedním, ani v tematickém pořadí. Ke způsobu řazení bohužel nepodal žádné bližší vysvětlení. K mnohým zápisům přidal textové, ale i nápěvové varianty, u všech zápisů pak důsledně doplnil lokalitu, pokud bylo možné i autora nebo opisovače, a uvedl srovnávací odkazy. S výjimkou většiny Volkmannových zápisů bohužel chybí datace. Nejenže nám tedy Hadwichova sbírka názorně představuje proces zlidovění, ale jeho odkazy na tištěné sbírky německé proveniencí prozrazují i autorovu výtečnou erudici

strávil v Brněnském mužském pěveckém sboru jako druhý sbornistr. V roce 1900 založil vlastní Pěvecký spolek německých lidových písní / Deutscher Volksgesangverein. Německé lidové písně na Moravě a ve Slezsku začal sbírat od roku 1892 (Toncrová 2016).

10. Hadwich se mohl s těmito zápisy seznámit v Praze poté, co byla Götzova pozůstalost odkoupena Německým výborem SÚLP v Praze.
11. Podle Hadwicha mu tyto písně zaslal Jungbauer, působilci tehdy ve funkci tajemníka Německého výboru SÚLP (Hadwich 1926: 3).
12. Termín, který je často používán v lingvistice a literární komparatistice, jsem přejala z francouzského Národního centra textových a lexikálních pramenů (Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales), který ho definuje následovně: „*Invarianty se v lingvistice nazývají prvky, které zůstávají stále (nebo ty, které jsou za stále považovány), a to na rozdíl od variantů, u nichž zkoumáme různé hodnoty, např. vezme-li se řada faktů (sociálních), anebo řada faktů (lingvistických). Jestliže srovnáváme slovní vyjadřování jednoho jedince ve dvou časových úsecích jeho života, stejný jedinec je ve své fyzické integritě invariantem, zatímco varianty jeho vyjadřování se budou přizpůsobovat různým časovým okolnostem (např. modifikaci jeho osobnosti, sociálním vlivům).*“ Viz „Invariant: Définition de INVARIANT.“ CNRTL [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://www.cnrtl.fr/lexicographie/invariant>>. Překlad M. Ulrychová.

a orientaci v tehdejší umělé a pololidové tvorbě, jakož i ve folklorním materiálu.¹³

Většina písní kantorské severomoravské provenience vzniklé cca v letech 1750–1850 představuje vokální čtyřhlas provázený dechovou harmonií v obsazení dva klarinety, dva lesní rohy (výjimečně dvě příčné flétny), pozoun, fagot a varhanní rejstřík principál. V zápisech se k tomuto seskupení řadí ještě křídlovka, baskřídlovka nebo bombardon. Je zajímavé, že až na dvě výjimky mají nápěvy durový tónorod. Nejčastěji jsou zapsány v F, B, Es, As a G dur. Výrazně převažuje sudé metrum nad lichým. Melodicky, rytmicky, harmonicky, ale i formálně nápěvy vykazují zakotvení v klasicistní hudbě. Volkmannovy zápisy a částečně i zápisy z Krásného Údolí na Karlovarsku jsou uvedeny v malých notových hodnotách (osminy, šestnáctiny). Melodické skoky v osminových notách mohou mít původ spíše v houslové hře. S těmito melodiemi výrazně instrumentálního původu pak kontrastují písně, jejichž produkce výrazně souvisí s obsahem kancionálů.

Nejstarší rukopisné záznamy z přelomu 18. a 19. století měly podle Hadwicha formu čtyř půlarchů, z nichž každý byl určen pro jeden hlas, dále pak odpovídající množství menších listů pro doprovodné nástroje. Titulní list prý obsahoval údaje o použití písně a doprovodné hudby, dále jméno pisatele nebo vlastníka, tu a tam byl také list datován. Takto vypadaly např. rukopisy opatřené jménem Johanna Volkmana z let 1818–1819. Autorství ostatních Volkmannových zápisů Hadwich určil podle písma a použitého papíru. Podobně postupoval i v ostatních případech. Tato metoda se však ukázala být ne zcela spolehlivou, neboť zápisy pořizovali i učitelští pomocníci. Zatímco starší rukopisy

13. Hadwich si v tomto směru stýská, že pro ještě podrobnější komparaci by potřeboval mít k dispozici další díla z německých nebo rakouských knihoven, což prý u nás bylo za „*panujících podmínek*“ nemožné. Podle jeho názoru by se ještě mnohé dalo napravit, kdyby prý pražská univerzitní knihovna byla „*dbalejší a vstřícnější*“. Děkuje všem, kteří mu byli nápomocni: Nakladatelství A. Pietsche v Ziegenhalsu, které mu propůjčilo mladší notová vydání, ale také mu povolilo otisknout nápěvy. Konečně děkuje také vydavateli A. Hauffenovi a G. Jungbauerovi, kteří ho podpořili a dali mu k dispozici knihy z vlastní knihovny (Hadwich 1926: 19).

obsahovaly jen jednu, nanejvýš dvě písně, mladší zápisy byly obvykle obsaženy ve větším počtu v jediném sešitě (tamtéž: 3–4).

Písně měly různé určení, jedny měly být zpívány v průvodu (*Sterbehaufe*), jiné u hrobu. V úvahu byl rovněž vzat věk a zvláštní okolnosti. V okolí Jihlavy se písně zpívaly podle Kuhnova svědectví nejen v průvodu a u hrobu, ale také před kostelem, kde byla rakev položena na marách. Totéž dokládá i Thür ze Šumavy. Tam se prý písně zpívaly dvojhlasně, a sice sopranistkou zpívající nápěv a učitelem zastupujícím altový hlas (tamtéž: 4–5).

V souladu s tradicí Hadwich rozlišuje *Totenlieder* a *Grablieder*. Zatímco *Grablieder* se objednávaly a byly placeny, *Totenlieder* se zpívaly vždy, ať byl nebožtík chudý, bohatý, starý, či mladý, zemřel-li ve farní vesnici nebo přifažené vsi. Zpívaly se vždy všemi účastníky pohřbu, a to na návsi před kostelem, kde bylo tělu požehnáno. Jakmile byl pohřeb nahlášen na faře, odebral se objednavatel k učiteli a poprosil ho o sepsání písně, v níž nemělo být nic opomenuto. Kantor si tudíž musel dát pozor, aby vyjmenoval všechny příbuzné zemřelého – rodiče, sourozence, děti, prarodiče, tchána a tchýni (*Schwäher sleut*), kmotry (*Göid* a *Goudin*), vnoučata (*Ahnkinder*), bratrance, strýce, tety (*Moam*), panny s věnečky, mládence, sousedy, známé, všechny přátele, celou farní obec a nosiče. Ke spokojenosti pozůstalých musel být text i nápěv písně lidový nebo zlidovělý.

Rukopisy nikdy neuvádějí autora textu, který byl považován za všeobecné vlastnictví (*Freigut*). Pisatelé si bez okolků dovolovali text měnit, škrtat, doplňovat, vypouštět sloky či si je půjčovat z jiných písní. Tak se stávalo, že píseň byla brzy rozdělena do dvou samostatných částí, anebo naopak ze dvou písní vznikla píseň nová. Takto se tedy učitelé podíleli na změnách a proměnách písňových textů. Protože se v písničkách různých časových vrstev objevují archaismy, často docházelo ke vzniku nepřesností, ba protikladů. Hadwich tvrdí, že některé písně svým stářím sahají až do 16. až 17. století. V tomto směru prokazuje výbornou znalost katolických a evangelických zpěvníků. Svými

komparacemi pak několikrát dokázal, že varianty jedné a téže písně mohly žít paralelně v prostředí obou konfesí.¹⁴

Nápadnější rozdíl Hadwich sleduje v jednotlivých časových vrstvách. Starší písně jsou nápadně větším počtem strof. Přemítají o světě, smrti a věčnosti, promlouvají učeně, ale zároveň pronikavými, expresivními výrazy vytvářejí často až děsivé obrazy:¹⁵

*„4. Eine handvoll Erde
ist für mich genug,
denn den Würmern werde
ich zur Sättigung.“¹⁶*

Eine handvoll Erde
Volkman? (Hadwich 1926: 39)

*„2. Ich fühle schon den letzten Stoß,
mit Zittern und mit Zagen,
die Herzensängsten werden groß,
der Puls kann nicht mehr schlagen.
Das Blut gerinnt, ein tödlich Eis
durchdringt die schwachen Glieder,
ein dicker Schleim mit kaltem Schweiß
umhüllt die Augenlider.“¹⁷*

Ach, weint mit mir, des Todes Pfeil hat meine Brust getroffen
Volkman? (Hadwich 1926: 154)

14. Na shodu rozdílných konfesí v otázce smrti upozornil Philipp Ariès v *Dějinách smrti II: „Francouzský protestant a anglikánský teolog zastávali též názor jako kardinál římskokatolické církve“* (Ariès 2000: 17). Pokud tedy mezi prameny neexistují odlišnosti, spočívá to podle něj v oblasti kolektivní a v obou táborech [katolickém a protestantském] téměř totožné psychologie (tamtéž: 13).

15. Písňové texty uvádím v originále, který jsem doplnila českým překladem, v němž jsem se snažila co možná nejdříve vyjádřit původní význam. Při přepisu německých textů jsem zachovala původní pravopis, pouze na začátcích jednotlivých řádků jsem odstranila velká písmena a v soulase s logickým uspořádáním textu je ponechala pouze na začátku větých celků. Pasportizační údaje uvádím v soulase s autorem, otazník používám pouze tam, kde autor sám vyjádřil nejistotu. Lokalitu uvádím pouze u textů pocházejících z jiných míst nežli ze severní Moravy. U lokalit uvádím současné názvy okresů.

16. *Stačí mně jen hrst země, neboť se stanu potravou pro červy.*

17. *Cítím již poslední záchvěv, s třesem a zaváháním srdce roste jeho úzkost, puls již nemůže bít, krev tuhne, smrtelný chlad proniká slabými údy, víčka těžknou pod hustým slizem a studeným potem.*

V mladší písňové vrstvě je podle Hadwicha exprese potlačena, písně jsou co do počtu strof výrazně kratší, ve slovním výrazivu zdrženlivější a mají obecnější obsah. Doba kolem roku 1850 se tedy jeví jako přelomová, v níž písně vykazují velké změny. V horských oblastech se však mohlo ještě dlouho lpět na starší tradici. Tuto nesourodost způsobuje již samo odlišné pojetí smrti v jednotlivých časových vrstvách.¹⁸

Podobně jako s texty učitelé nakládali i s nápěvy. Jen v ojedinělých případech uvedli skladatele.¹⁹ Učitelé obstarávající kůr byli většinou dobří hudebníci. Přesto jsou v nápěvech nápadné rozdíly – zatímco některé vykazují uhlazenost a kompoziční jistotu, ba dokonalost, jiné jsou neobratné. V tomto ohledu nejlépe obstojí okruh kolem Volkmana, jehož tvorba nápadně připomíná pastorelní produkci.

Podle pasportizace předpokládejme, že uvedené písně byly součástí pohřebních obřadů, jež se odehrávaly převážně v malých lokalitách, byly tudíž veřejnou záležitostí týkající se celé obce. „*Za těchto okolností nebyl jedinec zasažen tak hluboko jako v 19. století. Nečekal od života zázraky [...] Smrt bere, co život dává – takový je život!*“ (Ariès 2000: 342). V souvislosti s venkovem francouzský historik dokonce hovoří o „*tradičně důvěřivém vztahu ke smrti*“ (tamtéž: 142). Obřad včetně způsobu truchlení se tedy v mnohém lišil od jeho průběhu ve velkých městech, kde změny probíhaly rychleji a podle Arièse i mnohem „*bezohledněji*“ (tamtéž: 318).

Starší písňová vrstva (1750–1850)

Texty písní byly převážně vloženy do úst mrtvému. Ten mluví o svém životě, smrti, o tomto i onom světě, o svém stáří, námaze, práci, nemoci, obrací se na své rodinné příslušníky, přátele a sousedy, loučí se s nimi a prosí je o odpuštění, pokud je urazil,

18. K „typologii smrti“ viz Ariès průběžně v obou dílech *Dějin smrti*.

19. Pouze dvakrát jsou ve sbírce uvedeni Wolfgang Amadeus Mozart a Josef Gellert.

nebo jim ublížil. Prosí je, aby na něj mysleli, modlili se za něj a doprovodili ho ke hrobu.

*„3. Ihr, meine Freund', die mir lieb sein,
von euch muß ich abscheiden.
Gedenket mein, wenn ich werd' sein,
vielleicht dort in den Leiden.
Wenn ich werd' sein
in schwerer Pein,
tut fleißig für mich beten.
Ihr werdet eueren Lohn
bekommen schon,
wenn ihr mich erretten.“²⁰*

Ach, muß ich denn allein davon
Jihlavský jazykový ostrov (Hadwich 1926: 82)

Děkuje za vše dobré, co mu prokázali, za péči během nemoci. On jim za to vyprošuje požehnání nebes, slibuje, že se o ně na onom světě postará, utěšuje je nezměnitelností osudu, Boží vůlí a dobrotou, jakož i shledáním na onom světě.

*„2. Ich dank', ich dank' euch, meine Freunde,
daß ihr den starren Rest,
der nach auf dieser Welt zurück von mir geblieben,
nach altem Brauch der Christenheit
ihn in der Erde betend weiht.
Gott hält jetzt meine Seel' in Vater-Armen fest,
Gottlob, mein Lauf ist nun vollbracht,
lebt wohl, ihr Freunde, gute Nacht!“²¹*

Der Mensch vom Weib geboren
Volkman (Hadwich 1926: 88)

20. Vy, mí přátelé, kteří jste mně drazí, musím se s vámi rozloučit, pomyslete na mě, kdybych tam snad trpěl. Až budu v těžké trýzni, pilně se za mne modlete, až budu spasen, budete odměněni.

21. Děkuji vám, mí přátelé, že s modlitbami podle starého křesťanského zvyku zasvětíte zemi mé zuhlé ostatky, které zůstaly na tomto světě. Bůh nyní drží mou duši pevně ve své otcovské náruči, můj života běh je díky Bohu dokonán, žijte blaze, přátelé, dobrou noc!

*“5. Ihr alle, die ihr hier,
um meine Leiche stehet,
dank' euch, daß ihr mit mir
zu meinem Grabe gehet.
Gott, der im Himmel thront,
sieht euer Lieb' s Werk an,
er läßt nichts unbelohnt,
was ihr für ihn getan.“²²*

So muß ich endlich doch des Todes Macht empfinden

Krásné údolí (Hadwich 1926: 162)

Napomíná je, aby zůstali věrni Božím přikázáním, vyhýbali se hříchům, byli stále pamětlivi smrti a připraveni odejít na věčnost.

*„1. Schrecklich ist der Tod,
der dem Sünder droht!...“²³*

Die gute Seite des Todes

Schubartovy básně (Hadwich 1926: 99)

*„3. Lebet fromm!
Freunde, Nachbarn allzumal,
dann ruft Gott euch von hinnen,
hin, wo keine Tränen rinnen,
in den schönsten Himmelssaal.
Lebet fromm!“²⁴*

Lebet wohl!

Jihlavský jazykový ostrov (Hadwich 1926: 34)

Vyzývá je, aby nenařikali a řídili se podle Boží rady, důvěřovali Bohu a ctili spojení s ním. Poté, co zemřelý přestál dlouhou těžkou nemoc, loučí se se světem rád a šťasten. Otec žehná dětem, lituje, že je zanechal, aniž by je mohl dovést do dospělosti, dává jim ponaučení do života, nabádá je, aby žily v bázni Boží,

22. *Vy všichni, kteří zde stojíte okolo mých ostatků, děkuji vám, že mne doprovázíte k mému hrobu. Bůh trůnící na nebesích pohlíží na vaše drahé počinání a nenechá bez odměny to, co jste pro mne učinili.*

23. *Strašná je smrt, která hrozí hříšníkovi!*

24. *Žijte zbožně, přátelé, sousedé, všichni vespolek, Bůh vás potom povolá tam, kde se v nejkrásnějším nebeském sále neprolévají žádné slzy. Žijte zbožně!*

aby milovaly a ctily matku, stály jí ku pomoci a nehádaly se o dědictví. Bůh jim bude otcem.

„3. *Euch, Kinder, trifft der Vaterseg'n,
den Jacob seinem Sohn gegeb'n,
so seid ihr immer gut daran,
der Himmel wird dann euer Lohn,
Enkel und Schwiegerkinder all,
adje, lebt wohl zu tausendmal,
gedenkt an euern Vater stets,
wenn ihr sein Grabenhügel seht.*“²⁵

Nun bringet meinen Leib zur Ruh
Krásné údolí (Hadwich 1926: 72)

„3. *Valet, valet, liebste Kinder mein,
ich tue euch, euch Gott befohlen sein.
Wer jederzeit bereitet ist und wohl versehn,
kann in die Ewigkeit mit Trost erfüllet gehn.
O Trost und Fröhlichkeit!
Der Segen Gottes bleib' bei euch,
ich wünsche euch Glückseligkeit,
valet, all', arm und reich.
Ich muß nun fort in die Ewigkeit,
fort muß ich nun in die Ewigkeit.*“²⁶

O Mensch, betracht' die Sterblichkeit!
Rotter, Velká Morava, 1835 (Hadwich 1926: 105)

„6. *Liebste Kinder! Euer Klagen
sind für mich ein Herzensstich,
gute Nacht muß ich euch sagen,
Ach! Gedenket oft an mich!
Merket wohl die guten Lehren,*

25. *Vás se, děti, týká požehnání, které dal Jákob svému synovi, buďtež k sobě vždy dobří, nebe vás za to odmění. Vnoučata, synovci a neteře, sbohem tisíckrát, žijte blaze, myslíte stále na svého otce, až spatříte jeho rov.*
26. *Sbohem, děti mé nejmilejší, činím, co je Vám Bohem přikázáno, kdo je v každém čase připraven a dobře zaopatřen, může se s útěchou odebrat na věčnost. Ó útěcho a štěstí! Boží požehnání zůstává s vámi, přeji vám blaho, sbohem všichni, chudí i bohatí, nyní se musím odebrat na věčnost.*

*dir ich euch im Leben gab,
laßt die Welt euch nicht verkehren,
denkt an eurer Mutter (eures Vaters Grab)!²⁷*

Traget mich zu meinem Grabe
(Hadwich 1926: 126)

*„4. Teilet euch doch ohne Zanken
in mein hinterlassen Gut,
lasset nicht die Liebe wanken,
denn ihr seid ein Fleisch und Blut...“²⁸*

Lebet wohl, geliebte Kinder!
Volkman? (Hadwich 1926: 149)

Zemřelým dětem se naopak vkládalo do úst díkuvzdání rodičům za přístřeší, jídlo, pití, ošacení, za veškerou lásku. Rodiče jsou utěšováni Boží radou. Zemřelé děti se v písňových textech těší tomu, že unikly nástrahám a lstím zlého světa, že se loučí v plné nevinnosti, tudíž odchází přímo do nebe. Napomínají také sourozence a spolužáky, aby žili zbožně, byli stále pamětlivi smrti a starali se o věčné blaho.

*„3. Ich dank' euch, ihr Eltern, wie ein Kind,
ich reis' hin ohne Sünd',
in meine Wonne,
dort gebe euch Gott, ach, Eltern mein,
für die gehabte Pein
sein Glanz zum Lohne.
Bezahlt die Sündenschuld
und leidet mit Geduld,
denkt auf die Krone.*

27. *Nejmilejší děti! Vaše nářky mě bodají do srdce, musím vám dát dobrou noc. Ach! Pomyslete na mne často! Mějte v dobré paměti rady, které jsem vám v životě dal, nenechte život uběhnout jen tak, ale myslete na svoji matku (svěho otce).*
28. *Rozdělte si přeci beze svárů zanechaný majetek, nešetřete láskou, mějte se rádi, jste jedno tělo a jedna krev...*

4. *Geliebte Paten, in der Tat,
ich geh' in Gottes Stadt,
weil ich bin getauft,
Gott lohne eure Müh' mit Gnad',
die ihr als liebe Pat'
bei der Tauf' erkauf't.
Ich werde im Himmel dort
bitten um einen Ort,
indes behüt't euch Gott.* ²⁹

Ich scheide, die Eltern, jetzt von euch
(Hadwich 1926: 188)

Hadwich převzal z Jungbauerovy *Bibliographie des deutschen Volksliedes in Böhmen* pohřební píseň ze Šumavy nazvanou *Bauersepp'nlied / Píseň o sedláku Seppovi*, jež se vztahovala k tragické příhodě, při níž byl selský chlapec vesnickými chasníky k smrti ubit pod okénkem své milé (Jungbauer 1913: 106–107).

*„O, liebe Eltern, Geschwister allzusammen,
hab' ich einem 'was leids getan,
so bitt' ich alle um Verzeihung,
und denket nicht mehr daran!*

*O, liebe Eltern, Geschwister allzusammen,
Freund', Bekannt' und Rabbersleut',
bitt' ich alle um Verzeihung
und bitt' ich um Verzeiung all'.*

*O, liebe Eltern, tut nicht vergessen,
gedenket noch an euren Sohn!
Bezahlt für mich doch eine Messe
oder ein heiliges Amt!*

29. Děkuji vám, rodiče, jako vaše dítě jsem připraven odejít bez hříchů do mé blaženosti, tam nechť vás, mí rodiče, za vaši úzkost Bůh odmění svou září. Je zapláceno za hříšné viny, buďte trpěliví a myslte na korunování. Milovaní kmotři, ve skutečnosti se odebíráám do Božího města, neboť jsem pokřtěn. Bůh milostivě odmění vaši zodpovědnost, kterou jste na sebe vzali při křtu. Tam v nebi budu za vás prosit o místo, kde vás Bůh ochrání.

*So kommt doch her, all meine Feinde,
die ihr mein' Leben macht' ein End',
betrachtet meinen bitterm Schmerz,
es soll reuen euer Herz!*

*Aber ihr werd't eure Straf' schon büßen,
das schwere Eisen tragen müssen,
denn Gott läßt nichts unbestraft,
euren Zorn und eure Rach'.*

*Nun, so will ich ihnen verzeihen,
und will nicht mehr denken daran,
Gott soll mir und ihnen verleihen
einen Sitz in Gnadenthron.*³⁰

Zesnulý manžel jakoby ještě jednou ujišťuje svoji ženu o své lásce, připomíná jí, aby plnila své povinnosti vůči dětem a vedla je ke službě Bohu. Bůh jí pomůže v jejím těžkém vdovském údělu.

*„2. Ich hab' mit dir durch manches Jahr
das Ehejoch getragen,
ich war dein Stab in der Gefahr,
dein Trost in allen Plagen.
Nun wird man meinen kalten Leib
ins finst're Grab versenken,
doch du, mein vielgeliebtes Weib,
wirst meiner noch gedenken.*

*3. Ich kenne deinen herben Schmerz,
dieweil du mich geliebet,
so wird durch meinen Tod dein Herz*

30. Milovaní rodiče, sourozenci, všichni vespolek, ublížil jsem vám, všechny vás tak prosím o odpuštění, více na to nemyslete. Ó milovaní rodiče, sourozenci, všichni vespolek, přátelé, známí a lidé z Havranova, vás všechny prosím o odpuštění. Milí rodičové, nezapomeňte na mne, vzpomeňte si ještě na svého syna! Zaplaťte mi přece mši. Přijďte sem přece všichni moji nepřátelé, kteří ukončili můj život, vezměte v úvahu moji hořkou bolest, necht' se vaše srdce slituje! Ale vy si svůj trest již tímto odčinité, budete muset nést těžké okovy, Bůh nic nenechá bez odplaty, ani váš hněv, ani vaši pomstu. Nyní vám chci odpustit a více na to nemyslet, Bůh necht' mně a vám zajistí ochranu.

*aufs innigste betrübet.
Doch muß ein frommer Christ sich hier
nach Gottes Willen lenken,
drum sollst du ohne Tränen mir
dein Angedenken schenken.*

*4. Ist unser Eheband entzwei,
hat es der Tod zerrissen,
so bist du doch nicht gänzlich frei,
denn dir sagt dein Gewissen,
daß du dich fleißig, willig, gern
und eifrig sollst bemühen,
zum Dienste Gottes, unsers Herrn,
die Kinder zu erziehen.*

*5. Die Witwen sind gemeiniglich
verachtet und verlassen,
es kann geschehn, daß gleichfalls dich
auch böse Menschen hassen.
Du wirst vielleicht gar oft dein Brot
mit heißen Tränen essen,
doch wird in aller Angst und Not
Gott deiner nicht vergessen.*³¹

Geliebtes Weib, es ist die Zeit

J. J. Geyer? (Hadwich 1926: 136)

Mladá žena naopak v písni naříká na svůj smutný osud. Podobně jako Ráchel si u Boha vyprosila dítě, tento dar však musí zaplatit svým životem.

31. *Po celá léta jsem s tebou snášel manželský úděl, byl jsem ti oporou v nebezpečí, tvou útěchou ve všech nářcích. Nyní mě chladné tělo klesne do hrobu, přesto, má přemilá ženo, budeš na mě myslet. Znáš tvoji trpkou bolest, a protože jsi mě milovala, bude tvé srdce mou smrtí nehlouběji zarmoučeno. Přesto se musí dobrý křesťan řídit Boží vůlí, vzpomínej proto na mne beze slz. Naše manželství je rozděleno vedví, smrt ho roztrhla, i tak však nejsi zcela volná, neboť ti tvé svědomí řekne, že se budeš muset se vši pílí a horlivostí postarat o výchovu našich dětí. Vdovami je obyčejně opovrhováno, jsou opuštěné, může se stát, že stejně tak i tebe budou mnozí lidé nenávidět, vůbec často budeš svůj chléb skrápět horkými slzami, přesto na vás Bůh ve všim strachu a nouzi nezapomene.*

„2. Ach, Gott, wie treffen mich so hart
des Ehestands Beschwerden,
ich muß in meiner Todesart
der Rachel ähnlich werden.
Ein Kind, dem ich das Leben gab,
bringt selber meinen Leib ins Grab.

3. Was hilft es, daß wie Rachel ich
nach Kindern hab' geschrieen?
Der Herr im Himmel hörte mich,
er hat mir eins verliehen,
doch da ich kaum entbunden war,
muß ich schon auf die Totenbahr.“³²

Wie frühe reißt der Tod mich hin

Volkman, 1819 (Hadwich 1926: 174)

Mladší písňová vrstva (1850–1890)

Tyto písně vyjadřují naopak pocity pozůstalých, kteří se zármutkem, lítostí a krvácejícím srdcem hledí do hrobu a volají nebožtíka zpět. Slzy a vzdechy jim ho však nenavrátí, neboť zesnulý skončil svou životní pouť a po strastech života, jenž mu přinesl tak málo radosti, ale a o to více starostí, touží jen sladce spočinout a spát. Písně hovoří o zemřelých jako o dobré a zbožné bytosti, o její počestnosti, ctnostném chování a práci, v níž pro blaho bližních nepoznali odpočinku. Všichni dobří lidé je oplakávají, jsou hodni jejich slz. Tíše a mírně šli po své cestě a odebrali se na věčnost tam, kde jejich duše již není ničím svazována. Byli svým bližním jistotou a oporou. Zemřelé děti byly nadějí a radostí svých rodičů, příliš brzo, v rozkvětu svého mládí, se však musely odebrat na věčnost. Manželka nařiká nad smrtí svého muže, rodiče nad ztrátou dítěte, děti volají své rodiče

32. Ach, Bože, jak tvrdě mne zdeptaly manželské strasti, že jsem se svou smrtí musela podobat Rachel. Dítě, jemuž jsem dala život, připravilo mě tělo do hrobu. Co mi pomohlo, že jsem volala po dítěti? Pán na nebi mne vyslyšel a jedno mi daroval. Ale sotva jsem porodila, musím na máry.

a slibují jim nezměnitelnou lásku a sounáležitost. Obec u hrobu svého duchovního pastýře a učitele připomíná požehnání, které jim zanechal. Prosí Boha, aby nebožtíkovi prominul všechny viny, dal mu pokoj a mír a vzal ho na nebesa.

Pozůstali pomýšlejší na své vlastní nedostatky a snažně prosí Boha, aby je od nich osvobodil. Slibují vyhnout se hříchu, aby se mohli rozloučit v míru. Zemřelý, který nyní dlí u Boha ve věčném světle, bez bolesti a trápení, nechť na ně pohlédne, pomyslí a vyprosí za ně u Boha odpuštění. Chválí Boha jako Pána nad životem a smrtí, jako spravedlivého vládce, otce plného lásky, který vždy míní s každým dobře, i když ho postihuje bolestí.

Nebožtík je nazýván šťastným, neboť je osvobozen od všech pozemských strázní a prodlévá u Boha ve věčné radosti. Pozůstali se utěšují poukázáním na spojení s Bohem a setkání s ním. Obzvláště naléhavě útěšná jsou slova při ztrátě dítěte. Jsou dokonce použity výrazové prostředky, mající smrt malého dítěte vyličít jako něco krásného.

Písně obvykle začínají všeobecným rozjímáním o životě, smrti a věčnosti. Všechno pozemské je pomíjivé, je nicotnou marnivostí. Také život člověka je pomíjivý, plný úzkosti a nepokoje. Vše musí zemřít a ztrouchnivět. Je to prý Adamova vina, neboť to byl první člověk, kdo přivedl na svět smrt. Ta přichází znenadání a nikoho nešetří. Uchvátí všechny bez rozdílu, chudé a bohaté, mladé a staré. Jako v prastarých žalozpěvech jsou žijící svoláni a vyzváni, aby pohleděli na mrtvého a přitom si uvědomili: Takový budeš i ty, tuhý a studený, pouhý pokrm pro červy po tom všem, čím jsi byl a co jsi vytvořil. Stále zní připomínka, aby člověk pomyslel na smrt a připravil se na ni, neboť může zemřít v jakémkoliv okamžiku.

*„1. Komm, Sterblicher, betrachte mich,
der du noch lebst auf Erden,
was du ißt bist, das war auch ich,
was ich bin, wirst du werden.
Du mußt mir nach, ich geh' vorhin,
ach, denke nicht in deinem Sinn,
daß du nicht dürfest sterben.*

2. *Bereite dich, stirb ab der Welt,
denk' an die letzten Stunden,
wer sich noch fern vom Tode hält,
wird schnell von ihm gefunden.
Die Reihe ist nun heut' an mir,
wer weiß, vielleicht gilt's morgen dir,
vielleicht noch diesen Abend.*

3. *Sprich nicht: Ich bin noch gar zu jung,
ich kann noch lange leben.
Ach, nein! Du bist schon alt genug,
dein Leben hinzugeben.
Es ist sehr bald mit dir getan,
der Tod sieht nicht das Alter an,
wie kannst du also trauen?*

4. *Sprich nicht: Ich bin noch ganz gesund,
mir schmeckt noch Trunk und Essen,
vielleicht wird in der nächsten Stund
dein Sarg dir angemessen.
Grad da du ißt dein täglich Brot,
trifft dich vielleicht der schnelle Tod,
drum sei bereit zum Sterben.* ^{“33}

Komm, Sterblicher, betrachte mich

Volkmann? (Hadwich 1926: 48)

Člověk se má proto vyhýbat hříchu a jednat vždy čestně a upřímně.

33. *Pojď, smrtelníku, pohleď na mne, neboť ještě žiješ na zemi. Co jsi, byl jsem také já, a co jsem teď já, budeš i ty. Musíš mne následovat, já jdu napřed, nemysli si, že bys nemohl zemřít. Připrav se, že odejdeš ze světa, myslí na poslední hodiny. I toho, kdo se drží daleko od smrti, si smrt rychle najde. Dnes je řada na mně, zítra na tobě, kdoví, možná ještě dnešní večer. Neříkej: Jsem ještě mladý, mohu žít ještě dlouho, ó, ne, jsi již dost starý na to, aby tvůj život skončil. Je na to již čas, smrt se na věk neptá. Jak si můžeš být tak jist? Neříkej: Jsem ještě zcela zdrav, ještě mně chutná jíst a pít. Možná, že se pro tebe už v nejbližší hodině vyměřuje rakev, rychlá smrt tě potrefí zrovna tehdy, když budeš jíst svůj denní chléb. Buď proto na ni připraven.*

„3. Gedenk', o Jesu, deiner Pein,
die du für mich gelitten,
laß sie an mir nie fruchtlos sein
und laß mich Gnad' erbitten.
Nimm weg, o Herr! Ich bitte dich,
nimm weg den Sündenlast,
indeme du am Kreuz für mich
das Heil erworben hast.

4. Der Sünden sind nur allzuviel,
die innerlich mich quällen,
sie sind ja ohne Maß und Ziel,
ich selbst kann sie nie zählen.
Doch hoff' ich, du wirst gnädig mir
nach diesem Lebenslauf
die enge und die schmale Tür
zum Himmel schließen auf.

5. Hat ja in ferner letzten Not
der Schächer Gnag' gefunden,
und durch die Buß' den Sündentod
auch glücklich überwunden.
Dies alles ist zum Trost für mich
und so geh' ich ins Grab,
weil ich ganz sicher weiß, daß ich
noch Gnad' zu hoffen hab' .“³⁴

Auf einmal neiget sich zu End

Arner (Hadwich 1926: 42)

Mládí pomine a zůstane jen ctnost. Často je připomínán věčný soud, který dobré odmění věčnou radostí nebes, zlé věčným trápením pekla.

34. Pomysli, Ježíši, na svoji úzkost, kterou jsi pro mne vytrpěl, nedopust', abych ji opomněl, a nech mne vyprosit si tvoji milost. Odejmi ode mne, ó Pane, břímě hříchů, pro něž jsi za mě trpěl na kříži. Je mnoho hříchů, které mne vnitřně znepokojují, je jich bezpočet, sám je nemohu sečíst, Přesto doufám, že po takovémto života běhu budeš ke mně milosrdný a pootevřeš mi úzké dveře do nebes. V posledním trápení nalezl milost i ten, kdo éachroval, konejšivým pokáním překonal hříšnou smrt. To vše je mi útěchou, a tak se nyní mohu odebrat do hrobu, neboť jsem si jist, že naleznu milost.

2. *Kein Mensch faßt jene große Macht,
die den Gerichtstag herrlich macht,
wenn Jesus wird sich zeigen,
als Richter aller Welt kommt er
mit seinem ganzen Engelheer;
die sich vor ihm tief beugen ...*

4. *Dann, Sünder, öffnet sich sehr weit
der Abgrund jener Ewigkeit
mit allen seinen Schrecken,
dann wird euch, wenn der Richter droht,
nicht Berg, nicht Meer, nicht Grab und Tod
vor seinem Zorne decken,
denn nun nicht mehr erbarmt er sich
und sein Gericht ist fürchterlich.*

5. *Wenn furchtbar seiner Donner Hall
und tönender Posaunen Schall
der Erde Grund erschüttern.
Und plötzlich dann der Bau der Welt
wankt krachend stürzt, in Trümmern fällt,
wenn selbst die Himmel zittern,
und vor den Richter hingerückt,
der Spötter glaubet und erschrickt.*³⁵

Mein Wanderleben ist vollbracht
Volkman (Hadwich 1926: 52–53)

Je zdůrazňována nekonečná dobrota a soucit Boha, v nějž člověk smí věřit a stavět na něm, a to navzdory své hříšnosti, neboť

35. *Snad žádnému člověku není odepřeno pocítiti onu velkou moc, která činí slavným soudný den, v němž se zjeví Ježíš. Přejde jako soudce Všemohira s andělskými hostiteli, kteří se před ním hluboce pokloní ... Pak se, hříšníci, do široka otevře propast věčnosti onoho světa se všemi svými hrůzami. Před Božím hněvem vás neochrání ani hory, ani moře, hrob nebo smrt, neboť nyní se Bůh již nesmiluje a jeho soud bude strašlivý. Až od základu děsivě otřesou zemi zvuky hromů a hlahol znělých pozounů, s rachotem se náhle zřítí svět a rozpadne v troskách. Až se otřese samo nebe a roztrhne před soudcem, i posměváček nechť se vyděsí a uvěří.*

Kristus pro nás svou hořkou smrtí zajistil spásu. Nad pomíjivostí a smrtí vítězí víra v další trvání duše. Tělo se sice obrátí v prach, ale duše nepomine. Jednou bude slavit znovuzrození také tělo, které se s duší opět spojí k věčnému životu.

*„2. Der Lazarus aus seinem Grab
von Band und Tod befreiet,
der ihm das Leben wieder gab
und neue Gnad' verleihet.
Der wird auch mich zu jener Zeit
da er die Welt wird richten,
erretten aus Barmherzigkeit
und nicht mit Glut vernichten.“³⁶*

Ich glaub', daß mein Erlöser lebt
Volkman? (Hadwich 1926: 45)

Mnohé písně, obsahující tyto znepokojivé myšlenky, působí jako morální zrcadlo. Dávají návody na zbožný život, jiné naopak zní jako modlitby plné vnitřní důvěry v Boží milost, která je prokázána navzdory všem hříšným vinám člověka. Všechny bez rozdílu jsou však prodchnuty zbožností, nadějí a vírou.

I když jsou pohřební písně omezeny na poměrně úzký okruh představ a obrazů, přesto odhalují pozoruhodnou různorodost. I když v podstatě říkají stále totéž, nejsou jednotvárné, ale překvapují zvláštní metaforikou.

Stále znovu se vznáší existenciální otázky: **Co je lidský život?** A množství odpovědí je nevyčerpatelné: Život je jho, denní dílo, je to boj, a kdo v něm věrně obstojí, bude korunován jako vítěz. Život je zároveň i cesta, putování či rychlý běh mající svůj konec. Jednou se podobá rychlému větru, jednou naopak vánku, jindy prázdnému snu, nestálému světlu či pomíjivé hodině. Mizí jako kouř ve větru, rozpustí se jako vosk, podoben sněhu roztaje na slunci, uvadne jako listí, tráva a květina, život je marností jako všechno.

36. *Lazar byl osvobozen ze zajetí svého hrobu, Až nastane můj soudný den, ten, který mu dal život a udělil novou milost, zachrání i mne, smiluje se nade mnou a nezničí mne v plamenech.*

A jaká je kvalita života? Je falešný, klamný, podvodný, plný jedu, nestálý, plný bídy a smrti, zklamání a žalu. To, co nabízí – slávu a vážnost, peníze a jmění, majetek a uctívání – je bezcenné.

*„3. Eng sind meines Sarges dunkle Wände,
harter Span ist's, wo mein Haupt drauf ruht,
leer und arm sind nunmehr meine Hände,
sag', wo ist nun jetzt mein Hab und Gut?³⁷*

Sieh, o Mensch, vor deinem Aug' die Leiche!

F. Reimann (Hadwich 1926: 58)

*„3....Glaubet nur, daß hier auf Erden
alle Schätze Dörner sind,
man erwirbt sie mit Beschwerden
und verliert sie doch geschwind.“³⁸*

Traget mich zu meinem Grabe

(Hadwich 1926: 125)

Co je člověk? Pouhý prach, červ či pokrm pro červy. Nemůže si s sebou nic odnést, odchází na věčnost sám, vše zůstává zpátky na světě, zůstává pouze to, co vytvořil. Moudrý člověk proto směřuje své myšlení a chování k věčnému životu. Když přijde jeho hodina, loučí se pokojně, neboť nic neztrácí. Mnozí lidé však visí na pozemském, přejí si, aby vše trvalo ještě dlouho, a snaží se svůj konec oddálit. Jsme tu však pouze jako cizinci, nemáme zde žádné stálé místo, musíme na svoji cestě, vedoucí temnotou a ohroženou nebezpečím, vypít pohár hořkosti.

Co je smrt? Přichází rychle, často náhle a nečekaně. Nikdo neví dne ani hodiny. Je jistá, ale nejistá je její hodina. Když udeří, musíme jít. Žádná prosba nepomůže, žádný nářek ji nezastaví. Nemusí být vždy jasnou příčinou. Často přichází jako noční zloděj. Nedělá výjimky, nechrání žádný věk, stav, hodnost, štěstí,

37. *Úzké a temné jsou stěny mé rakve, tvrdé je dřevo, na němž spočívá má hlava, ubohé a prázdné jsou nyní mé ruce, pověz, kde je teď mé jmění?*

38. *Věřte, že zde na zemi jsou všechny poklady jak trny, člověk je s obtížemi získává a přesto je rychle ztrácí.*

žádný nářek ji nezastaví. Nad nikým se nesmiluje. Mladý a starý, urozený a neurozený, chudý a bohatý, všichni musí odejít, když začne její tanec. Vystupuje jako obraz plný děsu a hrůzy. Nikdo jí nesmí důvěřovat, je mocná a plná úskoků. Často udeří zezadu, podobá se ženci, střelci, který nikdy nemine, vrahovi, který rdousí a olupuje nezřídka celé zástupy.

„6. *Heut' sein wir frisch, gesund und stark,
morgen tot und liegen in dem Sarg,
heut' blühen wir wie ein' Rosen rot,
bald krank und tot...*“³⁹

Ich hab' mein Sach' Gott heimgestellt
Jihlavský jazykový ostrov (Halbich 1926: 83)

„3. *Wache fleißig alle Tage,
weil du niemal sicher bist,
daß der Tod dich niederschlage,
fürchte seine Macht und List...*“⁴⁰

Wach' doch auf von deinem Schlummer
Arner (Hadwich 1926: 101)

Mnohé texty zdůrazňují připravenost křesťana na tento okamžik.

„4. *O, Mensch! Lern' alle Tage sterben,
solang du in Gesundheit bist,
so wirst du einstens nicht verderben,
wenn deine Zeit zu Ende ist.
In allem, was du immer tust,
gedenke, daß du sterben mußt.*“⁴¹

Tritt her, o Mensch, zu meinem Grabe
Volkmann (Hadwich 1926: 60)

Na druhé straně se však smrt zjevuje i jako laskavý přítel, pomáhající překonat poslední tíseň a vykupující z bolestí a útrap.

39. *Dnes je člověk svěží, zdravý a silný, zítra leží mrtvý v hrobě, dnes kvete jak růže, vzápětí je nemocný a zemře.*

40. *Váž si všech dní, neboť nikdy nejsi jistý tím, že tě smrt neskolí, boj se její moci a úskoků.*

41. *Ó člověče! Dokud jsi zdravý, uť se po všechny své dny umírání. Až přijde tvůj čas, pak nic nepokazíš. Ať děláš cokoliv, pamatuj, že musíš zemřít.*

*„2. Ich lag durch viele Jahre krank,
gebunden an mein Bette,
gleich wie an eine Folterbank,
mit unsichtbarer Kette.
Der sonst der süße Schlaf entwich
und keine Speise stärkte mich,
sie gab mir keine Kräfte.*

*3. Die Tränen waren Tag und Nacht
mein Trank und meine Speise,
viel hundertmal hab' ich gedacht,
wie schwer ist meine Reise!
Ach, könnt' ich meinen Wanderstab
schon niederlegen und ins Grab
zur Ruhe mich begeben!“⁴²*

Der Herr hat wohl mit mir getan

Volkmann (Hadwich 1926: 92)

Umírání je cesta vedoucí do neznámé země, do společného příbytku, věčného domova, k míru a blaženosti, k věčnému spánku. Je vyblednutím po studeném polibku, prachem, popelem, uvadnutím, ale také bojem a zápasem. Světlo života zhasne, tělo a duše se rozloučí, tělo se rozpadne, změní v prach, stane se potravou červů, zatímco duše je volná, nesmrtelná, vznáší se vzhůru do nebes k Bohu.⁴³

*„5. Jesus, du heißt mich nun kommen,
gern bin ich dazu bereit,
lasse mich nur bei dir wohnen
und verleih' mir d' Seeligkeit.*

42. Čtyři roky jsem ležel nemocný, upoután na své lože doslova jak na mučidlech, připoután neviditelnými řetězy. Zmizel sladký spánek, žádné jídlo mě nedokázalo posilnit. Dnem i noci byly mým pokrmem jen slzy. Tisíckrát jsem si pomyslel, jak těžká je moje cesta. Ach, kdybych tak mohl zahodit svou poutnickou hůl a v klidu se odebrat do hrobu.

43. Dualita těla a duše se podle Arièse začala prosazovat na křesťanském Západě u jeho elit v polovině středověku: „Tělo bez duše bylo už jen prach a vracelo se do lůna přírody.“ (Ariès 2000: 121)

*Lasse mich von diesem Leiden
hin zu dir; o Vater, gehn,
schenke mir die Himmelsfreuden
laß mich selig einst erstehn.*⁴⁴

Geht, ihr Menschen, mich hier liegen

Šumava, (Hadwich 1926: 173)

Podobně jako smrt je různě znázorňován i **hrob**. Je temnou, hrůznou dírou, kde přebývají červi, je ale také místem míru, lůžkem pro věčný klid, studeným mateřským klínem, v němž nenaléhají žádné bolesti. Je tichým domem, plným klidu. Znamená konec pozemského utrpení, ale také pozemského štěstí, snu, přání i starostí. Ostatky zůstávají pouze tak dlouho, dokud nezazní hlas soudce, pak se vznesou k Bohu a spojí s duší. Hrob je tedy chápán jako brána k novému životu.⁴⁵

Nebesa jsou naopak říší radosti, domem, kde se slaví svatba. Čeho lidé nedosáhli na této zemi, bude jim dopřáno tam nahoře – nádherná roucha, poklady, štěstí, láska, přátelství, něha, polibky. Je na nich upokojena touha po vědění, rozluštěny všechny hádanky, vysvětleny všechny omyly. Ti, co se milovali, tam budou opět spojeni.⁴⁶

*„4....So müßt ihr glauben, hoffen, lieben,
den Herrn um Trost auflehnen,
dann werden wir gewiß dort drüben
uns einstens wiedersehn.“*⁴⁷

Jetzt, da ich ausgerungen habe

1866 (Hadwich 1926: 121)

44. Ježíši, ty mne nyní povoláváš. Jak jsem tomu rád. Nech mne přebývat u sebe a daruj mně blaženost. Nech mne z těchto útrap jít tam k tobě, daruj mně nebeské radosti a nech mne pak jednou vstát z mrtvých.

45. Podzemní hrobka jako nový obraz smrti se podle Arièse zrodil v 17.–18. století (Ariès 2000: 67).

46. Ariès ve své knize cituje Vladimíra Jankeleviče, jenž v tomto smyslu hovoří o tzv. antropomorfním ráji, „který už není ani tak sídlem Otce, ale spíše sídlem pozemských domácností, uniklých hrozbě času, v nichž se eschatologická předjímání mísí se skutečností vzpomínek“ (Ariès 2000: 212). Dále podotýká, že víra v posmrtný život v druhé polovině 20. století stále přetrvává.

„6. ...Ich seh' dich noch einmal,
ist es heute oder morgen
in jenem Freudensaal.
Dort wir einander sagen
unendlich Glück und Dank,
dort ist kein Weheklagen,
nur Gottes Lobgesang.“⁴⁸

Zum Grabe geht die Reise
Geyer (Hadwich 1926: 132)

„6. Dort werden wir bei Gott dem Herrn
uns freudenvoll umfassen,
von allen schweren Leiden fern,
nicht mehr wie hier verlassen.
In steter Lieb' und Einigkeit
woll'n wir an's Himmels Schätzen
uns dort in alle Ewigkeit
vor Gottes Thron ergötzen.“⁴⁹

Ach, weint mit mir
Volkmann (Hadwich 1926: 154)

„5. Lebet wohl, ihr Eltern und ihr Freunde,
es reichen Engel freundlich mir die Hand,
lebet wohl, bis wir uns einst vereinen
in jenem schönen, sel'gen Vaterland.
Alldort wollen wir uns wieder lieben
mit der größten Herzenszärtlichkeit,
keine Leiden werden uns mehr trüben
durch jene ganze ew'ge Seligkeit.“⁵⁰

Meine Lebensjahre sind verflossen
(Hadwich 1926: 186)

47. Měli byste věřit, doufat, milovat se, opřít se o Pána, aby vás utěšil, neboť se tam u něho určitě jednou setkáme.
48. Ještě jednou tě uvidím, dnes nebo zítra v oné siní radostí, tam konečně vzdáme díky za nekonečné štěstí, tam, kde nejsou žádné bolestné nářky, jen Boží chvalo zpěv.
49. Tam u Pánaboha se budeme radostně objímat, daleko ode všech těžkých strastí, neopuštění jako zde, ve stálé lásce a svornosti se na věčnosti chceme před Božím trůnem potěšit poklady nebes.
50. Žijte blaze, rodičové a přátelé, andělé mi přátelsky podávají ruku, žijte blaze, dokud opět budeme pospolu v oné krásné, požehnané otčině. Tam nechť se znovu co nejněžněji milujeme, naši blaženost již nezkalí žádná utrpení.

Na nebesích neexistují rozchody, rozloučení, hříchy a bolesti. Ti, kteří bojovali za Boha a pro něj trpěli, budou korunováni. Věčné světlo svítí na věčných hájích, pod palmami míru, pod zdrojem života. Rozkošně znějí chvalozpěvy. Na nebesích je pravý život, domov duší a jejich pravá vlast.

* * *

Pohřební písně byly v minulosti chápány jako nedílná součást pohřebních obřadů, jež za účasti celé obce tvořily jeden z neodmyslitelných přechodových rituálů. U oněch, které Hadwich zaznamenal, bohužel víme málo o jejich interpretaci. Týká se to mimo jiné i tempa, které sběratel neoznačil. Ať již byly nápěvy a jejich hudební zpracování v našem prostředí jakéhokoliv původu a charakteru, je evidentní, že důraz byl kladen na text, v němž se – ať již v mnoha metaforách, či naopak (jak jsme viděli v ukázce ze Šumavy) ve velice konkrétních případech – spolu se všeobecně sdílenými hodnotami a normami znovu utvrzovaly zásady křesťanské věrouky.

Jak již výše naznačeno, Hadwichova edice je jednou z mála monografických edicí z našeho území, jež se věnují tomuto žánru. Hadwich, o němž dosud víme pouze to, že se narodil v Petrově nad Desnou a že ve 20. letech minulého století působil jako pedagog v Karlových Varech, se nám jeví jako autor „unius libri“, neboť jeho jméno se pod žádným jiným titulem již neobjevuje a není ani spojeno s žádnými dalšími aktivitami německého výboru SÚLP. Na univerzitě dosáhl Hadwich titulu doktora filozofie, nevíme však zatím nic o tom, kde studoval a jaký obor. Na základě jeho vynikající orientace v německých písňových sbírkách a německé poezii, jakož i hudební erudice, kterou prokázal při spartování Volkmannových skladeb, lze usoudit, že se mohl věnovat hudební vědě, potažmo tedy i hudební folkloristice. Zřejmě měl dobré zkušenosti s prací v terénu, zároveň však prokázal i editorské zkušenosti. V tomto ohledu musíme podniknout ještě další kroky, aby tyto informace mohly být doplněny.

Závěrem uveďme výňatek z *Úvodu*, v němž Hadwich zdůvodňuje motivaci svého snažení. Je smutným paradoxem této

knihy, že ji v souvislosti s poválečnými událostmi postihl osud naprosto opomíjeného díla:⁵¹ „*Smím snad doufat, že mé dílo poslouží jako dílo vědecké, já si ale přeji, aby nezůstalo omezeno jen na odbornou veřejnost, ale aby se dostalo zpátky k lidu, a sice lidu mé vlasti. Samozřejmě nesmím očekávat žádné velké ohlasy, neboť smrt a hrob nejsou právě tím nejlepším podnětem. I tak bych si však přál, aby těmto pohřebním písním a smutečním promluvám byla věnována pozornost, neboť je v nich tolik podnětů k přemýšlení a k zapamatování, co se jako dobré sémě musí uchytit v základu duše. [...] Ano, Vy všichni, kteří spočíváte v lůně domoviny, kteří v ní práchnivíte a jste zpráchnivěli, vy všichni v nekonečné řadě jste pomohli v potu tváře založit a zachovat domov, naše drahé statky. To, co jste vytvořili, by nám mělo zůstat milým a drahým. Vaše práce nesmí zahynout, ale měla by žít dále v nás, a tím také všichni, kteří tu byli před námi. K tomuto dílu mne přivedla láska k mému národu a k mé vlasti. Budu za své úsilí bohatě odměněn, pokud ten či onen pocítí stejnou lásku a její sílu.*“⁵²

Netištěné prameny:

Masarykův ústav AV ČR, fond Státní ústav pro lidovou píseň, Německý výbor, sign. 10, inv. č. 550, časové rozpětí 1924–1937.

51. V současné době se v knihovnách České republiky vyskytuje ve dvanácti exemplářích.
52. „*Ich darf wohl hoffen, dass mein Werk der Wissenschaft wird zu dienen vermögen, aber ich wünsche, dass es nicht auf die zünftige Wissenschaft beschränkt bleibe, sondern dass es zurück in das Volk bringe, und zwar des Volkes, der Heimat wegen. Freilich darf ich mich keinen gesteigerten Erwartungen hingeben, denn wer weiß nicht, dass gerade Tod und Grab den allergeringsten Anreiz ausüben? Und doch möchte ich, daß man sich mit diesen Totenliedern und Grabreden befasse, denn es gibt so vieles darin, was des Nachdenkens und der Beherzigung wert ist, was sich wie ein guter Same in den Grund der Seele senken muss. [...] Ja, Sie alle, die im Schoße der Heimerde ruhen, die darin modern oder längst vermodert sind, sie alle aus unendlichen Reihe, haben im Schweise des Angesehenen geholfen, uns die Heimat, diesen köstlichen Besitz, zu gründen und zu erhalten und das, was sie geschaffen haben, soll uns lieb und teuer bleiben. Ihre Arbeit soll nicht tot sein, sondern in uns weiterleben und damit auch sie alle, die vor uns dahingeschwunden sind. Die Liebe zum angestammten Volke, die Liebe zur Heimat hat mich zu diesem Werke angespornt, und wenn es in dem einen und anderen die gleiche Liebe weckt und stärkt, dann bin ich für meine Mühe reichlich belohnt.*“ (Hadwich 1926: 19–20)

Tištěné prameny a literatura:

- ARIÈS, Philippe 2000: *Dějiny smrti*. Praha: Argo.
- BÖHS, Eduard 2006: Nejstarší škola v Rapotíně v letech 1774–1872. In: *Vlastivědný časopis Podesní*, č. 1, s. 12–14.
- HADWICH, Rudolf 1926: *Totenlieder und Grabreden aus Nordmähren und dem übrigen sudetendeutschen Gebiete*. Reichenberg: Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus.
- JASŠ, Richard 2006: Předmluva k prvnímu číslu. *Vlastivědný časopis Podesní*, č. 1, s. 3.
- JUNGBAUER, Gustav 1913: *Bibliographie des deutschen Volksliedes in Böhmen*. Prag: J. G. Calve.
- SUCHOMELOVÁ, Marcela 2011: Obrázky z domova. Pražská sbírka německých lidových písní 1894–1945. *Národopisný věstník* 28, s. 61–62.
- TONCROVÁ, Marta 2016: Götz Josef. In: *Biografický slovník českých zemí*. Praha: Academia a Historický ústav AV ČR, 2016, s. 705–706. Dostupné z: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/G%03%96TZ_Josef_9.3.1855-13.10.1918>. [cit. 24. 7. 2019].
- TYLLNER, Lubomír 2017: *Písňe, letanie a modlitby, které při pohřbích zpívati se mohou*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- TYLLNER, Lubomír 2009: Zpěvy pohřebního obřadu jihočeských Blat ve druhé polovině 20. století. In: Příbylová, Irena – Uhlíková, Lucie (eds.): *Smích a pláč*. Náměšť nad Oslavou: Městské kulturní středisko, s. 63–71.

Internetové zdroje:

- „Invariant: Définition de INVARIANT“. *CNRLT* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://www.cnrtl.fr/lexicographie/invariant>>.

The Forgotten Collection of Rudolf Hadwig

Parting with a deceased person, which is one of the basic transition rituals, was accompanied in all cultures by a sequence of acts that also in Europe stressed the importance of singing. Funeral songs, with some exceptions, have unfortunately been neglected in Czech folk-song editions. The reasons why can be found, firstly, in the difficulties with entering a family circle or a secluded community and, secondly, – especially in editing practice – in difficulties with presenting publicly those songs that are full of sorrow, suffering, and resignation. Rudolf Hadwig collected funeral songs in his native community of Petersdorf in northern Moravia. He edited and published them in Liberec, in the former Czechoslovakia in 1926 under the title *Totenlieder und Grabreden aus Nordmähren und dem übrigen sudetendeutschen Gebiete* (Songs of the dead and funeral speeches from North Moravia and the rest of the Sudeten German territories). Hadwig gathered information from the notes of village school-masters that he found at church galleries in the region. Due to the prevailing four-part harmony, many songs reveal an artificial origin (the authors are often given credits); nevertheless, the collection sufficiently shows the process of the popularization of the songs. The origin of the songs often dates as far back as the 16th century. This volume had a similar fate to many books published in German in Czechoslovakia: they were usually rejected and often destroyed after the Second World War. As such, until now they have been overlooked by contemporary folklorists.

Key words: Folk song; funeral song; Sudeten; Germans in Czech lands; Rudolf Hadwig.